

P.G. Lindhardt og C.S. Lewis: *Skal vi gense vore kære? Om Himlen*

Indledning

Der tales og skrives om Kristi opstandelse i disse måneder. Men kan den anskues adskilt fra vores egen opstandelse, hvis vi – som det udtrykkes flere steder i Det Nye Testamente - er ”lemmer på hans legeme”? Hvis der håbes på en opstandelse med et gensyn med kære i Himlen, så er det legemlige vel ikke helt ligegyldigt, hvis det skal være muligt at genkende hinanden? Eller?

Denne artikel går dybere ind i talen om et gensyn, ligesom den ønsker at bidrage til, at talen om Himlen generelt hives op af forlegenhedens hængedynd, hvor den kan siges at have befundet sig siden P.G. Lindhardts berømte foredrag ”*Det evige liv*” på Askov Højskole i 1952. Lindhardt er ikke alene om sin kritik af forestillingen om kares gensyn, den findes også hos den engelske litteraturprofessor og hæderkronede apologet C.S. Lewis (1898-1963). Ingen af de to afskaffer Himlen, men abonnerer - som jeg vil vise det - på én ud af to klassiske varianter.¹

P.G. Lindhardt: kritik af gensynsforventningen

I foredraget på Askov Højskole er Lindhardt ude efter det ekskluderende og selvsmageriske element, han oplevede i samtidens nærmest socialrealistiske forestillinger om gensynet med kære. Han fastholder, at enhver forestilling om fremtid og gensyn er *tomme* ”fantasterier”, for der er ikke nogen trøst i ”almenreligiositetens forestillinger om gensynet bag graven”.² Sådan, så er det på plads! Hvorfor egentlig ikke?

Fordi et gensyn ikke kan ligge i ubrudt forlængelse af dette liv. Døden er ikke blot ”en blund” før mennesket står op i ”rosens lund”, som det hedder i salmen *En liden stund* (DDS 540), ligesom sjælens overgang fra død til liv ikke kan sammenlignes med en puppe, der udvikler sig til en sommerfugl, som digteren Adam Oehlenschläger antyder det i den naturromantiske salme *Lær mig, o skov, at visne glad* (DDS 537). Denne forvandling er: ”ønsketænkning”. Og man kan ikke kompensere for skyld og gæld ved at flygte ind i ønsker og drømme om, hvordan gensynet bliver; ikke trække ”falske vexler på en evighed ... som det ikke står i ens magt at indfri”, for at citere Lindhardts berømte ord. Konklusion: ”Troen på de kares gensyn i himlen, hvor Herrens venner skal mødes, er bare fromme fantasterier, som vi elsker at kæle for, fordi vil bilder os ind, at de virkelig er trøsterige”.

Det er selvfølgelig ikke forkert, at ”fremtiden er Guds” og dermed ”for alle og ikke for os selv”, ligesom ”evangeliet om opstandelsen” ikke må ”skydes ud i fremtiden”. Alligevel spiller Lindhardt mødet med Kristus i Himlen ud mod kares gensyn. Det er unødvendigt, som Theodor Jørgensen har peget på det: ”Til grund for forestillingerne om den himmelske menighed... ligger håbet om en forsonet menneskehed, hvor kærligheden er enerådende, fordi Gud vil være alt i alle (jf. 1. Kor. 15,20-28; 13,11ff). Og dette håb rummer for mig at se også håbet om et forsonet gensyn og et genfødt samliv”.³

Hos Lindhardt er der ikke megen plads til gensyn og samliv: ”Krist stod op af døde, i Himlen vi *ham* møde. Ham, ikke hinanden, som vi vil have det”.

Lindhardts kritiske attitude og hans trang til at polemisere mod enhver forestilling - selv de bibelske - som ligegyldige eller ”fromme fantasterier” kan ikke bare overtages i dag. Og tænk hvis denne attitude og trang dominerede en begravelsessamtale – det kunne da kun gå galt!? Selvom talen om ”afdødes mere acceptable egenskaber” rigtig nok sjældent trøster, så er det vel ikke udelukket, at de pårørendes forestillinger om et gensyn kan rumme et element af trøst, hvis de inddrages i begravelsestalens forkyndelse af forsoning og håb?

Himlen – to klassiske positioner

I nyere monografier om historiens billeder af Himlen findes to grundpositioner. For begge gælder, at billedet ikke på forhånd nødvendigvis er tomt. I modsætning til begrebet er det *åbent* for en fylde; ja, billedet er – ifølge teologen Alister Mcgrath - ”en mental rejse ind i Guds virkelighed, hvor dét billederne afbilleder ikke behøver at være helt fraværende, for så vidt de er medieret gennem Guds

ord, Biblen, og den efterfølgende tradition og historiske refleksion”.⁴ Billeder kan have noget på sig, de kan have en foreløbig åbenbaringsværdi.

Den første position lægger vægten på det *antropocentriske*. Her ses Himlen som et *gensyn* i genkendelige omgivelser, hvoraf de vigtigste er taget fra Biblen: Det ny Jerusalem, boligen, bryllupsfesten, haven og andre omgivelser, som man op gennem historien har fundet beboelige eller genopdaget. Grundstemningerne er hvile, trøst eller salighed.

Varianter af den anden position lægger vægten på det *teocentriske*. Her er fokus på troens tillid til Gud; at vi ”endnu ser i et spejl, i en gåde” og Himlen ankommer først fuldt ud, når vi skal se Gud *ansigt-til-ansigt* (1. Kor. 13.12) og Den opstandne *skues* – ”lys i dit lys skal vi skue”, som vi synger det i salmen *Til himlene rækker din miskundhed Gud* (DDS 31).⁵ Jeg fornemmer også denne position bag f.eks. Iben Krogdals salme med den lidt selvbeskuende titel *Vi som er søgende* (2010): ”Vi som er søgende længes mod mer end det vi har fået og alt det vi ser, *Gud*.”

P.G. Lindhardt og C. S. Lewis kan læses som varianter af denne sidste position.

C.S. Lewis: Gensynet med den kære?

Spørgsmålet om et gensyn med den kære reflekterer Lewis intenst og gribende over i bogen *A Grief Observed*, der er fra 1961 og blev udgivet posthumt bl.a. fordi Lewis – i modsætning til Lindhardt – var bevidst om, at visse af hans overvejelser kunne forarge unødigt.⁶ Bogen er motiveret af de overvejelser, som sorgen og tabet af hans unge 45-årige kone Joy Davidman kaster af sig. Mens Lewis i f.eks. *The Problem of Pain* (1940) argumenterer i sammenhænge, giver *A Grief Observed* et mere brudfyldt billede. Joy er død af cancer og Lewis skal slippe hende uden at kunne det.⁷

Lewis skriver spørgende: ”Jeg ønsker hende tilbage, som en bestanddel i genoprettelsen af *min* fortid. Mon jeg kunne ønske mig hende noget værre? En gang at have gennemgået døden, at komme tilbage og så på et senere tidspunkt at skulle opleve sin død igen? Man kalder Stefanus den første martyr, men fik Lazarus ikke en værre behandling?” (s. 38).

Men: ”Der er intet svar. Kun den stængede dør, jerntæppet, tomheden, absolut intet. ’Hvis du tigger, får du ikke’. Guds tavshed flytter sig dog hos Lewis, han skriver lidt senere: ”Det er en meget speciel form for tavshed. Det er ikke den lukkede dør. Det ligner mere et tavst blik, som absolut ikke er uden medlidenhed. Som om han rystede på hovedet, ikke benægtende, men som om han affejede spørgsmålet. Ligesom ’Stille, barn; du forstår ikke’” (s. 58).

Lewis stiller udsagn op over for hinanden, der fortæller om det uigenkaldelige, bruddet: ”Lige meget fra hvilken synsvinkel, man ser det, er ’Joy er død’ det samme som at sige ’Alt er slut’. Det er en del af fortiden, det er hvad tid betyder, og tiden selv er et navn for døden, og himlen selv er en tilstand, hvor ’det, som var før, nu er forsvundet’” (s. 26), ræsonnerer Lewis med en allusion til Johannes Åbenbaring, hvor der også står de berømte ord om, at Gud vil gøre alting nyt. Helt på linje med Lindhardt sprænger ’dette nye’ de kategorier, vi tænker i som mennesker, hvis der spørges om Himlens fysik, tid og sted. Lewis ræsonnerer: ”’Hvor er hun nu?’. Dvs. *på hvilket sted* befinder hun sig *på nuværende tidspunkt*. Men hvis Joy ikke er et legeme – og det legeme, jeg elskede er i hvert fald ikke længere hende – så er hun slet ikke noget sted. Og ’på nuværende tidspunkt’ er en dato eller et punkt på vor tidsskala” (s. 26).

Længslen efter den anden - Himlen

C.S. Lewis’ berømte prædiken *The Weight of Glory* fra 1942 antyder, hvad længsel er for noget. Der er – som Alister Mcgrath har sammenfattet det – tale om ”en dyb og intens følelse af længsel i mennesker, som intet jordisk objekt kan opfylde. Lewis benævner denne følelse ’glæde’, og argumenterer for, at den peger på Gud som dens kilde og mål. Dens oprindelse ligger i himlen, og den intenderer at lede os *til himlen*”.⁸

Ikke fordi Himlen er en falsk erstatning for kærlighed. Længslen efter Himlen og kærligheden til Joy spilles ikke ud mod hinanden; det er ikke tilfældigt, at Lewis bog om sit liv og vejen til kristendommen hedder *Surprised by Joy* (1955). Som Lewis observerer: ”Jeg kan aldrig mere tro, at religion er noget, der udspringer af vore ubevidste, utilfredsstillede lyster og er en

erstatning for sex. I de få år mættede Joy og jeg os med kærligheden; hver eneste form af den – højtidelig og lystig, romantisk og realistisk, sommetider så dramatisk som tordenvejr, sommetider så behageligt og ubestemt som at tage sine bløde tøfler på. Ingen sprække i hjerte eller krop forblev ufyldt. Havde Gud været en erstatning for kærlighed, burde vi have haft tabt al interesse for ham” (s. 14). De vidste begge, skriver Lewis videre, at de ønskede ”noget mere end hinanden – en helt anden slags ’noget’”.

Et sted skriver Lewis: ”Venlige mennesker har sagt til mig: ’Hun er hos Gud’. I én betydning er det sikkert og vist. Hun er, som Gud, ubegribelig og ikke til at forestille sig” (s. 26).

Lewis skriver på de sidste sider i *A Grief Observed* om en situation ved dødslejet, hvor han spurgte Joy: ”’Hvis du kan – hvis det er tilladt – så kom til mig, når jeg også ligger på mit dødsleje’. ’Tilladt!’ sagde hun, ’Himlen ville have svært ved at holde på mig; og hvad Helvede angår, ville jeg springe det i tusinde stykker’. Hun vidste hun talte en slags mytesprog, ovenikøbet med et komisk element i. Der var både et glimt og en tåre i hendes øje. Men der var intet mytisk eller komisk ved viljen, der for gennem hende, dybere end nogen følelse” (s. 63).

Lewis slutter sine betragtninger med ordene:

”Hvor ondskabsfuldt ville det ikke være at kalde de døde tilbage, hvis vi altså kunne! Hun sagde, ikke til mig, men til præsten: ’Jeg har fred med Gud’. Hun smilede, men ikke til mig. *Poi si torno all’ eterna fontana*” (italiensk: ..og vendte sig derpå til evighedens kilde).

Citatet er fra *Dantes Guddommelige Komedie*, hvor Dante ledes på vej i Paradiset af den strålende Beatrice, der på et tidspunkt vender sine øjne væk fra Dante mod evighedens kilde, Lyset, Gud.⁹ Og sådan er Lewis en variant af den *teocentriske grundposition*, hvad angår Himlen; Beatrice – længslens håndgribelige objekt, livets- og troens ledsager, Joy! – leder til syvende og sidst ikke til sig selv, men til Gud.

¹ For litteratur, se: Alister Mcgrath *A Brief History of Heaven*, Blackwell Publishing 2003.

² *Det evige liv*, Hans Reitzels Forlag 1962, 5. oplag, s. 7-21.

³ ”Fremtiden er Guds” i: *Kirken Underviser* 2003, nr 1, s. 7.

⁴ Alister Mcgrath (2003), s. 6.

⁵ Se f.eks. Mark. S. Smith ”’Seeing God’ in the Psalms: The Background to Beatic Vision in the Hebrew Bible” i: *The Catholic Biblical Quarterly* 50, 1988, s. 169-83.

⁶ Alister Mcgrath *C.S. Lewis. A Life*, Tyndale 2013.

⁷ Oversat til dansk: *En sorgens dagbog*, hvor der citeres fra.

⁸ Mcgrath (2003), s. 133 (min oversættelse).

⁹ Ole Meyer *Dantes Guddommelige Komedie* (5. oplag 2009), sang 33, s. 457